

LA INSERCIÓ SOCIOLABORAL DE POBLACIÓ RECLUSA, EXRECLUSA O AMB MESURES ALTERNATIVES A PRESÓ A MALLORCA.

Carme Pujol Sánchez, Treballadora Social; **Bàrbara Torres Lladó**, Treballadora Social; **Catalina Alorda Parets**, Psicòloga; **Antònia M. Toledo Cantallops**, Educadora Social. **Grup d'Educadors de Carrer, GREC. Palma de Mallorca.**

278

RESUM

Les persones privades de llibertat tenen dificultats a l'hora de retornar a la societat. En alguns casos aquestes dificultats venen donades arran de llargs processos de desestructuració i vulnerabilitat previs a l'entrada a presó que són accentuats pels efectes de la "presonització", en altres fins a l'entrada a presó no existien dits processos, però l'entrada a presó activa els factors de vulnerabilitat. Pretenem reflexionar sobre la figura i la feina de l'educador social en la inserció sociolaboral de persones privades de llibertat, mitjançant la descripció del treball de l'educador social amb la població penitenciària a Mallorca, des d'una entitat col·laboradora amb Institucions Penitenciàries, com és el GREC (Grup d'Educadors de Carrer). Després descriurem els diferents programes que es desenvolupen amb persones recluses, la feina que es fa des del Servei d'Acompanyament a l'Ocupació de Població Penitenciària i es detallarà la seva metodologia. Finalment, volem compartir la nostra experiència en sensibilització del col·lectiu.

PARAULES CLAU: Presó. Inserció sociolaboral. Sensibilització. Col·lectiu vulnerable. Acompanyament. Treball en xarxa. Intervenció integral.

Fecha de recepció: 13-11-2015.

Fecha de acceptació: 08-02-2016.

RES, Revista de Educación Social es una publicación digital editada por el Consejo General de Colegios Oficiales de Educadoras y Educadores Sociales (CGCEES). La *Revista RES* forma parte del proyecto EDUSO y se integra en el Portal de la Educación Social <http://www.eduso.net/res>. Correo electrónico: res@eduso.net. **ISSN:** 1698-9007.

Se permiten la reproducción, distribución y la comunicación pública, siempre que se cite el título, el autor y el editor; y que no se haga con fines comerciales.

I.- Introducció i context.

El Ministeri d'Interior, mitjançant la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries publica a l'estadística penitenciària el nombre de població reclusa que a les Illes Balears és de 1.711 persones (1571 homes i 140 dones).¹ A l'illa de Mallorca es distribueixen entre el Centre Penitenciari de Palma, on es troben les persones penades en règim tancat i preventius, el Centre d'Inserció Social (CIS) "Joaquín Ruiz Jiménez", per a persones en règim obert o semiobert i la Unitat de Mares (UM). La vida a aquests centres ve regulada per uns horaris i rutines més o menys estructurats i rígids en funció del règim de vida en el que es troben classificats. No obstant, estiguin classificats en un o altre règim penitenciari, seran atesos per un equip multidisciplinari que tindrà cura de la seva reinserció. Fet que queda recollit legalment a la Constitució Espanyola, al l'article 25.2

"Las penas privativas de libertad y las medidas de seguridad estarán orientadas hacia la reeducación y reinserción social y no podrán consistir en trabajos forzados. El condenado a pena de prisión que estuviere cumpliendo la misma gozará de los derechos fundamentales de este Capítulo, a excepción de los que se vean expresamente limitados por el contenido del fallo condenatorio, el sentido de la pena y la ley penitenciaria. En todo caso, tendrá derecho a un trabajo remunerado y a los beneficios correspondientes de la Seguridad Social, así como al acceso a la cultura y al desarrollo integral de su personalidad." (Constitució Espanyola).²

També l'article 1 de la Llei Orgànica General Penitenciària 1/1979:

"Artículo 1. Las instituciones penitenciarias reguladas en la presente Ley tienen como fin primordial la reeducación y la reinserción social de los sentenciados a penas y medidas penales privativas de libertad, así como la retención y custodia de detenidos, presos y penados. Igualmente tienen a su cargo una labor asistencial y de ayuda para internos y liberados." (Ley Orgánica General Peniteciaria 1/1979).³

Els diferents centres penitenciaris inclouen equips de tractament formats per psicòlegs, treballadors socials, educadors (no específicament educadors socials) i juristes.

1 Secretaría General de Instituciones Penitenciarias. Estadística penitenciaria [en línia]. <http://www.institucionpenitenciaria.es/web/portal/documentos/estadisticas.html?r=s&dsem=&msem=&asem=&ts=CCAA>. [21 de gener de 2016].

2 Constitución Española [en línia]. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1978-31229> [5 de novembre de 2015].

3 Ley Orgánica 1/1979 General Penitenciaria [en línia]. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1979-23708>. [5 de novembre de 2015].

Concretament la tasca de l'educador dins presó ve especificat al Codi Penitenciari, (Articles 296 a 300).⁴

Tenint en compte que no es pot fer una foto fixa de la població penitenciària a causa de la fluctuació d'entrades i sortides, les xifres d'interns el mes de gener de 2016 a Mallorca apareixen a la taula 1.

Taula 1. Dades de persones internes a Mallorca, per centre i sexe en el mes de gener de 2016. *Font: elaboració pròpia amb dades facilitades pels funcionaris dels diferents centres.*

	Homes	Dones	Total
Persones internes Centre Penitenciari			1315
Persones internes Centre Inserció Social	151	30	181
Unitat de Mares	-	9	9
Persones en Llibertat Condicional			87
TOTAL			1592

Els professionals que atenen a aquestes persones internes des de les Institucions Penitenciàries són, a data de gener de 2016, 18 coordinadors o educadors, 10 treballadors socials, 7 psicòlegs i 3 juristes.

L'elevada ràtio d'interns en relació als professionals de l'Equip Tècnic que treballen dins les Institucions penitenciàries, dificulta sovint que es pugui donar una atenció directa i personalitzada. La tasca de tots aquests professionals, inclosa la nostra, va dirigida a reduir els efectes produïts per l'estada a presó, facilitant així la posterior reinserció social.

Alguns dels efectes psicosocials de l'empresonament segons Valverde, J. (1997), són:

- *Adaptació a l'entorn anormal de presó.*
- *Absència de control sobre la pròpia vida:* el control conductual al que es veuen sotmesos comporta una pèrdua d'identitat, capacitat de presa de decisions, absència de responsabilització.
- *Absència d'expectatives de futur: Dificultats per poder planificar què fer el dia de demà, l'apatia.*
- *Absència de responsabilització.*

4 Código penitenciario [en línea]. https://www.boe.es/legislacion/codigos/codigo.php?id=054_Codigo_Penitenciario&modo=1. [5 de noviembre de 2015].

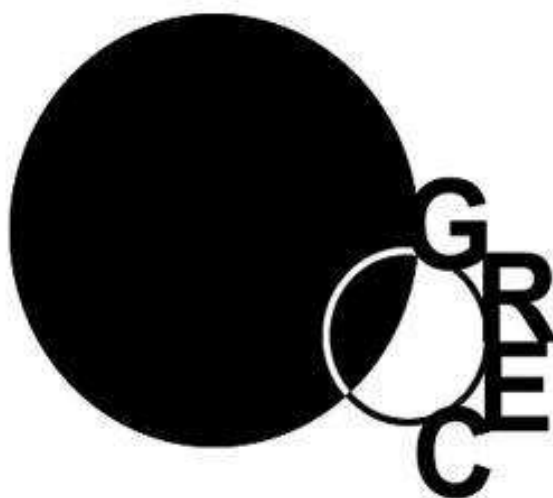

- *Pèrdua de vinculacions familiar i social*: desconexió de l'entorn accentuada pel pas dels anys dins la institució i desconexió dels recursos socials i comunitaris.
- *Desajustament de la pròpia realitat*: Resulta freqüent la creació de grans expectatives respecte a com serà la vida un cop fora de presó.

II.- La feina del GREC com a entitat col·laboradora.

L'entitat en la que s'emmarca el nostre programa és el GREC.⁵ És una entitat sense afany de lucre, dedicada a la intervenció socioeducativa en diferents sectors de població en situació de risc, conflicte i dificultat social a Mallorca, des de 1987.

281

Dins l'àmbit penitenciari, on intervenim ininterrompudament des de 1997, la nostra intervenció es divideix en diferents programes segons el tipus de perfil a la qual va dirigida. Actualment hi treballem 22 tècnics i a l'any 2014 es varen atendre 498 persones.

Aquests programes que se detallen a continuació a la taula 2 i les seves dades es poden consultar a la memòria d'impacte de la nostra entitat.⁶

5 GREC [en línia]. <http://www.grecmallorca.org/ca/>. [5 de novembre de 2015].

6 GREC. Memòria d'impacte 2014 [en línia]. < <http://www.grecmallorca.org/ca/informacio-general/memories>>. [15 de desembre de 2015].

Taula 2. Dades de tècnics i usuaris extreptes de la memòria d'impacte del GREC 2014. Font: elaboració pròpia.

	Homes	Dones	Total
Total tècnics àmbit penitenciari			22
Voluntaris			13
Persones ateses	-	-	498
Persones ateses al Servei d'Acompanyament	230	35	265
Persones a espai de recerca laboral	-	-	150
Persones amb inserció laboral			102
Persones amb pràctiques en empresa			32
Persones ateses amb malaltia mental			77
Persones informades per a l'auto ocupació			15
Persones que han fet curs Ajudant Xapista Reincorpora			14
Persones que han fet curs Ajudant Cuina Reincorpora			19

- **Servei d'acompanyament cap a l'ocupació de la població penitenciària:** Subvencionat pel Govern de les Illes Balears i dependent del Servei d'Ocupació (SOIB), dins la convocatòria adreçada a processos d'ocupació per a col·lectius vulnerables. Adreçat a persones recluses, ex recluses i persones amb mesures judicials alternatives. S'ofereix un itinerari d'acompanyament integral cap a l'ocupació. La finalitat del programa és atendre íntegrament els nostres usuaris perquè puguin superar els entrebancs que dificulten la seva integració familiar, social i laboral.
- **Programa de rehabilitació psicosocial i inserció sociolaboral de reclusos amb malalties mentals cròniques:** dirigit a persones que compleixen o han complert condemna al centre penitenciari, amb situació d'exclusió social i que tenen una malaltia mental. La finalitat és millorar la seva qualitat de vida i facilitar el seu procés d'inserció amb un acompanyament individualitzat.
- **Reincorpora de la Caixa:** programa de l'Obra Social La Caixa, dirigit a interns de centres penitenciaris. Té com a objectiu dur a terme itineraris personalitzats d'inserció sociolaboral a partir d'un pla individual que combina la formació amb un ofici (curs professional, pràctiques a empreses i servei a la comunitat) amb

l'acompanyament socioeducatiu i la intermediació amb empreses des del programa Incorpora.

El servei d'acompanyament cap a l'ocupació de població penitenciària del GREC, que volem donar a conèixer amb el present article, s'insereix dins el que Instituciones Penitenciarias defineix com entitat col·laboradora.⁷

“Entidades colaboradoras son todas aquellas organizaciones no gubernamentales, asociaciones y entidades que desarrollan uno o varios programas de intervención en el ámbito penitenciario, dirigidos a la reeducación y la reinserción social de los internos, de los liberados condicionales y de los penados a medidas alternativas a la pena de prisión.” (Dirección General de Instituciones Penitenciarias).

Així doncs, la nostra tasca com a educadors, va dirigida a atendre de manera integral la població penitenciària perquè pugui superar els entrebancs que dificulten la seva integració familiar, social i laboral, partint de l'anàlisi dels factors que dificulten aquesta integració i promovent la seva inserció social i laboral.

III.- Marc teòric i metodologia d'intervenció.

El marc teòric del programa és eclèctic i es basa en els següents models:

- Model d'inadaptació social de Jesús Valverde Molina (2002) que ens ofereix un marc explicatiu per entendre i intervenir amb la població delinqüent. Les persones que delinqueixen passen per diferents fases, intentant adaptar-se a les demandes socials, passant per la frustració de no arribar al que es vol, recerca d'alternatives, en alguns casos antisocials, i finalment amb l'entrada a presó, adaptant-se a una normalitat des- adaptativa socialment. Des d'aquest model podem intervenir tenint en compte la necessitat de reiniciar un procés d'adaptació social positiu cap a la societat, amb nous medis i valors.
- Entrevista motivacional de Miller i Rollnick (1999) que suposa un estil d'assistència directa, centrada en el client per provocar un canvi en el comportament, ajudant-los a explorar i resoldre ambivalències prèvies al canvi. També conté el model trans-teòric de canvi de Prochaska i DiClemente (1984), que plantegen diferents etapes

7 Secretaría General de Instituciones Penitenciarias. Estadística penitenciaria [en línia]. <http://www.institucionpenitenciaria.es/web/portal/Reeducacion/entidadesColaboradoras.html>. [5 de novembre de 2015].

dinàmiques del procés de canvi en una persona per entendre aquest i intervenir adequadament, tenint en compte el moment o etapa de la persona, la decisió de la persona i la autoeficàcia. La comprensió d'aquests factors facilitarà l'ajuda cap als canvis que son fonamentals per aconseguir l'ocupació.

- El model de competències recollit per la Fundación Tomillo i Fundación Luis Vives,⁸ on el protagonisme es posa a la persona i es treballa sobre les seves competències per aconseguir l'ocupació des de l'eficàcia de la persona.
- El protocol d'Inserció InerQual, desenvolupat per la Fundació Pere Tarrés i proposat en el document "Marc teòric bàsic per desenvolupar processos d'ocupació per a col·lectius vulnerables en l'àmbit de la comunitat autònoma de les illes balears".⁹

284

Malgrat les particularitats de cada programa els educadors al GREC treballem des d'una metodologia comú que es detalla a continuació.

1. **L'atenció individualitzada i personalitzada:** cada cas té un projecte educatiu individual (PEI) i centrat en la persona, en les seves necessitats i potencialitats. Partint de l'establiment d'un diagnòstic, entès com l'anàlisi (al llarg del temps) de les necessitats que presenta la persona així com les potencialitats, tots aquells aspectes que li són afavoridors per aconseguir els seus objectius, marquem conjuntament amb l'usuari el seu projecte educatiu.

2. **Intervenció global des de la integralitat:** la nostra intervenció no es queda limitada a un aspecte de la persona, sinó que inclou cada una de les àrees la que conformen (treballem l'àrea laboral, personal, social, familiar i salut). Aquesta intervenció serà majoritàriament a nivell individual, encara que en funció del programa en el que es trobi participarà d'unes o altres activitats grupals (com són: taller de capacitació laboral, d'habilitats socials, de cuina, d'hort i jardineria, d'alfabetització, d'informàtica bàsica, de reforç per a la obtenció de carnet de conduir, i aquells que es

8 Orientació sociolaboral basada en itineraris. [en línia] <http://www.tomillo.org/v_portal/apartados/apartado.asp?te=159>. [8 de febrer 2016].

9 Govern de les Illes Balears. SOIB. Processos d'acompanyament per a col·lectius vulnerables. Marc teòric. [en línia] <<https://www.caib.es/sacmicrofront/contenido.do?idsite=455&cont=16017>>. [21 de gener 2016].

considerin útils en funció de les necessitats puntuals dels usuaris) per tenir un millor aprofitament de recursos que ofereix la pròpia dinàmica grupal.

3. **Acompanyament:** entenem la reinserció com un procés continu i d'adaptació, en el que es necessiten recursos personals i també externs per poder aconseguir l'objectiu. Cal donar suport a tot el procés, mitjançant la presència de l'educador.

4. **Relació educativa:** és el fonament de la nostra intervenció juntament amb l'acompanyament. El projecte educatiu és acordat per l'educador i l'usuari i aquest darrer és el protagonista i responsable del seu procés. Sempre anant cap a una autonomia i apoderament personal.

5. **Coordinació i treball en xarxa:** el coneixement de diferents recursos comunitaris, la derivació i la posterior coordinació es converteix en una altra eina bàsica en la nostra intervenció. És el fonament principal per a la connexió amb l'exterior. Alguns d'aquests recursos són el Centre d'Atenció a Drogodependència, Serveis Socials i les anomenades Unitats de Salut Mental.

6. **Coordinació amb els professionals del centre penitenciari.** Aquest espai periòdic serveix per a poder informar a l'equip tècnic dels avanços i canvis que es produeixen en el procés educatiu. Cal recordar, que finalment serà l'equip tècnic qui valorarà l'evolució de l'intern.

Anualment recollim mitjançant un qüestionari anònim realitzat una part dels usuaris el seu grau de satisfacció amb el Servei. A la taula 3 es pot consultar el de 2014.

Taula 3. Resultats del qüestionari de satisfacció d'usuaris del nostre Servei d'Acompanyament cap a l'Ocupació a l'any 2014. Total 79 persones consultades. *Font elaboració pròpia.*

	Molt satisfet	Poc satisfet	Gens satisfet
Satisfacció primer contacte amb Servei	92.07%	6.45%	-
El programa m'ha ajudat a aconseguir els meus objectius.	65.59%	31.71%	-
El programa m'ha ajudat a la recerca de feina	78.49%	19.34%	-

IV.- Accions de sensibilització envers el col·lectiu penitenciari.

Actualment, arran de la nostra experiència i la relació educativa amb persones privades de llibertat, paral·lelament a l'acompanyament al procés de reinserció a la societat, estam realitzant accions per visibilitzar i sensibilitzar el col·lectiu penitenciari.

Com a punt de partida per a l'acompanyament del procés de reinserció treballem la millora d'habilitats prosocials, seguint V. Garrido i M. J. López (2005), ja que es possibilita l'adquisició d'aquestes baix circumstàncies controlades, permetent la seva experimentació sense les possibles conseqüències negatives per a l'autoestima o les relacions personals d'una situació real. Concretament l'autocontrol, la meta-cognició, les habilitats socials, la resolució de problemes, el pensament creatiu, el raonament crític, la perspectiva social, la millora de valors i el maneig emocional.

Per una banda, els usuaris del Servei adquireixen, augmenten i milloren les seves competències prosocials i, per l'altra, la resta de persones que desconeixen la realitat del context penitenciari, milloren la seva percepció i disminueixen els seus prejudicis envers les persones que han passat per processos de privació de llibertat.

Les accions que estam duent a terme per millorar la visibilitat i sensibilització del col·lectiu penitenciari són les següents:

- **Treball comunitari.** Consisteix per una banda en la col·laboració amb les entitats socials del territori on el nostre servei te la seu o on viu l'usuari i per altra costat en la sensibilització del col·lectiu amb la confecció d'un anunci publicitari.
 - En primer lloc les col·laboracions poden ser la participació com a voluntaris o l'ús d'espais públics dels barris de Palma de La Soledat i El Rafal on tenim les oficines, per realitzar tallers i xerrades. La cessió d'un hort escolar per desenvolupar un taller pre-laboral d'hort. Aquestes accions sorgeixen del treball en xarxa i coordinació dels educadors del Servei amb els diferents recursos del barri, associació de veïns, parròquia, ajuntament.
 - Pel que fa a l'anunci publicitari un grup d'educadors del nostre Servei, amb la col·laboració de voluntaris provinents del camp audiovisual, han elaborat un guió i s'ha rodat un anunci amb l'objectiu de sensibilitzar la

població general envers el col·lectiu penitenciari. Va ser presentat en públic el juny de 2015.

- L'anunci va rebre el Premi del Consell Insular a la Solidaritat i Accessibilitat 2015.¹⁰

- **Treballs de voluntariat.** Els educadors del servei estableixen acords de col·laboració amb entitats socials de Mallorca per tal que els diferents participants del programa puguin complementar el procés de retorn a la societat participant en tasques segons els seus interessos i preferències. Alguns exemples són, la protectora d'animals municipal, entitats ecologistes, associacions de veïns, banc de temps, i altres que es van contactant segons les preferències dels usuaris del Servei. Mitjançant aquests voluntariats es permet, per una banda, que els participants del nostre servei s'exercitin en habilitats d'interacció i competència prosocial, així com contribuir en la responsabilitat social i, per l'altre, que persones que no coneixen el context penitenciari ni els seus efectes puguin modificar o qüestionar-ne els seus prejudicis.
- **Col·laboració amb empreses.** Tots els educadors del Servei estableixen contactes directes amb les empreses de Mallorca. La selecció de les empreses es fa en funció del perfil professional de cada usuari per tal d'aconseguir la màxima intervenció individualitzada per la inserció laboral. Un cop s'ha explicat els objectius del servei, les col·laboracions que es plantegen poden consistir en establir convenis de pràctiques laborals no remunerades, o en que les empreses que ja coneixen el funcionament de la nostra entitat sol·licitin persones per una oferta determinada (ús del servei com a borsa de feina). En ocasions també alguns empresaris o responsables dels departaments de recursos humans, han participat en tallers de capacitació laboral per tal de donar una visió més ajustada del món laboral actual i millorar la percepció que els usuaris tenen després de temps d'inactivitat laboral forçada per l'estada a presó.

10 GREC, noticia dels premis del Consell de Mallorca a l'accessibilitat i solidaritat [en línia]. <<http://www.grecmallorca.org/ca/comunicacio/noticies/253-premis-del-consell-de-mallorca-a-la-solidaritat-i-l-accessibilitat-2015>>. [5 de novembre de 2015].

V.- Conclusiones i propostes de futur.

Per acabar, volem fer una darrera reflexió sobre el paper de les presons en la nostra societat. Si les penes i condemnes tenen per objectiu la reinserció social, com es pot cercar la reinserció estant apartats de la societat? Cal dir que les presons han passat de ser institucions molt tancades i rígides a presentar una major obertura social. Pensem que cal continuar i aprofundir en aquesta línia, realitzant una tasca integradora, així com potenciant beneficis penitenciaris, sortides i mesures alternatives a presó... que facilitin aquest procés de reinserció.

Nosaltres com a educadors trebalem en el context penitenciari perquè es allà on hi ha les persones:

“Sin embargo, mientras existan las cárceles, los profesionales comprometidos de las ciencias sociales hemos de estar en ellas, aunque esta presencia ha de resultar sin duda frustrante, ya que mientras la intervención en los niveles anteriores es activa, tendente a construir alternativas, aquí la intervención ha de ser pasiva, consistente en evitar o, más bien, retardar el proceso de prisionización que inevitablemente va a experimentar el recluso.” (Valverde, 1991:38).

El que sí hem après, tot i els dubtes eterns, amb els anys d'experiència amb les persones que han estat empresonades es que només podem entendre la intervenció en els processos de canvi des del respecte a la persona i des de la visió integral de la mateixa, avaluant, diagnosticant i planificant cada una de les àrees a treballar (personal, sanitària, laboral, formativa) i finalment respectant les seves decisions.

Pel que fa a les nostres propostes de futur, a més de mantenir les línies de feina actuals, en proposem seguir la tasca en sensibilització, mitjançant una comissió de feina amb l'objectiu de difondre l'anunci publicitari, (projecció en cinemes, casals o col·legis professionals). Disminuir la ràtio d'educadors per usuari, amb l'augment del nombre d'educadors als diferents programes, sempre i quan s'aconsegueixi una millora del finançament. Finalment millorar i ampliar els cursos de formació professional propis, per tal d'afinar en els processos d'ocupació i augmentar el nombre d'insercions.

BIBLIOGRAFIA:

- García, J. (1988). *Efectos de la vida en prisión: investigación e intervención*. En Generalitat de Catalunya: Presó i Comunitat. Barcelona: Departamento de Justicia. Centre d'Estudis i Formació.
- Garrido Genovés, V.; López, M.J. (Coord.). (2005). *Manual de intervención educativa en readaptación social*. Valencia: Tirant lo Blanch.
- Garrido Genovés, V.; Gil Ochoantesana, A.; Gómez Haro, C. et altri. (2001). *El programa de pensamiento prosocial: Avances recientes*. Valencia: Tirant lo Blanch.
- Miller, W.R.; Rollnick, S. (1999). *La entrevista motivacional: preparar para el cambio de conductas adictivas*. Barcelona: Paidós Ibérica.
- Redondo Illescas, S.; Garrido Genovés, V. (2013). *Principios de criminología*. Valencia: Tirant lo Blanch.
- Valverde Molina, J. (1991). *La cárcel y sus consecuencias. La intervención sobre la conducta desadaptada*. Madrid: Ed. Popular.
- Valverde Molina, J. (2002). *El proceso de inadaptación social*. Madrid: Ed. Popular.

